

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ДИРИГЕНТІВ

Інга ШЕВЧЕНКО, Геннадій БРОДСЬКИЙ (Кіровоград)

Постановка проблеми. Кардинальні зміни всіх сторін життя суспільства, що торкнулися розвитку музичного виконавства, висуюють високі вимоги до особистості керівника хорового та оркестрового колективу, його психологічної готовності до музично-педагогічної діяльності в процесі творчої взаємодії з колективом, а також в процесі занять зі студентами диригентського класу. В цих умовах особливої актуальності набуває питання підвищення рівня підготовки диригента хорового та оркестрового колективу і диригента-педагога.

Диригентська професія є теоретично найменш вивченим і обґрунтованим видом музичного виконавства. Вона має ряд специфічних особливостей, характерних тільки для даної спеціальності. До них відносяться: велика творча відповідальність диригента перед слухачами і колективом, максимальна «зарядженість» теоретичними музичними знаннями і практичними навичками в управлінні хором та оркестром, обов'язкова наявність яскравих емоційно-вольових якостей, які є основою психологічного та музичного впливу диригента на колектив, творча обдарованість у поєднанні з рядом професійно значущих якостей.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що на творче формування і розвиток особистості майбутнього диригента істотно впливають рівні сформованості професійної спрямованості та самооцінки, а також ряд професійно значущих якостей: диригентське мислення, емоції, воля. Диригент О. Пазовський підкреслював, що у творчій

діяльності керівника оркестру повинні виявлятися гранична емоційна щирість і глибокий інтелект, свобода і дисципліна, безпосередність і самовладання, яскравий талант і розумна праця [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення професійно значущих якостей вчителя присвячені роботи педагогів і психологів Г. Балла, І. Беха, І. Зимньої, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Ю. Кулоткіна, А. Маркової, А. Нісімчук, С. Сисоєвої, С. Смирнова, Д. Чернілевського та ін. [2; 3; 6; 7; 8; 9; 11; 12; 15; 16; 18]. В них розглядаються питання сутності педагогічної діяльності, професійної спрямованості, виявляються умови формування професійно значущих якостей педагога. У змістовних працях з психології мистецтва Б. Теплова [17, с. 42–223], Л. Виготського [4], Б. Ананьєва [1], О. Леонтьєва [10] та інших вчених піднімається ряд найважливіших проблем, але питання психології диригування в них не розглядаються. У дослідженнях В. Ражнікова [14] розглядаються психологічні аспекти диригентського виконавства та інтерпретації, в роботах Г. Єржемського [5] – проблеми самоорганізації диригента, методології побудови мануальних навичок, релаксації і ряд інших важливих питань. Спеціальних досліджень, присвячених вивченню психологічних особливостей індивідуальності диригента, формуванню професійно значущих якостей його особистості в процесі навчання на мистецькому факультеті до теперішнього часу не проводилося.

Метою статті є вивчення психологічних особливостей особистості майбутніх диригентів і виявлення взаємозв'язку професійно-педагогічної спрямованості з професійно значущими якостями, професійної самооцінкою і диригентськими вміннями.

Виклад основного матеріалу. У процесі навчання відбуваються зміни в розвитку професійно значущих якостей особистості майбутніх диригентів (диригентському мисленні, емоціях, волі) і диригентських умінь, в професійно-педагогічній спрямованості, професійній самооцінці, які залежать як від рівня розвитку перерахованих якостей майбутніх диригентів, особливостей їхнього взаємозв'язку, так і від етапу становлення майбутнього керівника хору або оркестру. Професійно-педагогічна спрямованість майбутніх диригентів в процесі навчання характеризується певною динамікою, що виявляється в зміні співвідношення її структурних компонентів, видів спрямованості (власне-педагогічної, предметної, ситуативної) і рівнів спрямованості (високого, середнього, низького). Професійно значущі якості майбутніх диригентів (особливості диригентського мислення, емоцій, волі), професійна самооцінка і диригентські вміння мають різну динаміку і рівні розвитку, в залежності від курсу навчання на мистецькому факультеті. Суттєву роль у розвитку професійно-педагогічної спрямованості та професійної самооцінки грають диригентська практика роботи з хором та оркестром, стажування в хорі чи оркестрі в якості асистента-диригента або другого диригента, студентські диригентські конкурси, репетиційна робота в різних музичних колективах і ансамблях в якості музичного керівника. Ці форми діяльності дають можливість молодому диригенту перевірити свої професійні здібності, диригентські вміння, професійно значущі якості, адекватно оцінити рівень своєї професійної самооцінки.

У зв'язку зі зменшенням кількості годин на хорове та оркестрове диригування диригентській практиці не надається великого значення. Тому необхідно переглянути навчальні години з хорового та оркестрового диригування. Необхідно, щоб у кожному семестрі молодий диригент мав 5-6 годин диригентської практики роботи з хором та оркестром.

Як показали результати нашого дослідження, професійно значущі якості особистості студентів-диригентів знаходяться в тісному зв'язку як між собою, так і з диригентськими вміннями. Високий рівень розвитку диригентського мислення позитивно впливає на конструювання музичної форми

творів, які виконуються з хором або оркестром, виявлення кульмінацій, ідейно-художнього змісту. Педагоги з диригування повинні звернути на це особливу увагу з перших місяців навчання. Розвивати диригентське мислення можна за допомогою вивчення і виконання у диригентських класах музики поліфонічного складу, творів філософського змісту. Необхідно прищепити диригентам-початківцям навички ретельного аналізу засобів виразності хорових та оркестрових партитур, навчити їх складати чіткий план кожної репетиції перед виходом до хору та оркестру, систематично розширювати свою ерудицію в різних галузях мистецтва, музичний кругозір і диригентський репертуар.

Емоційна сфера диригента дозволяє йому у виконанні з хором або оркестром яскраво і переконливо розкрити своєрідність фактурних засобів, багату палітру нюансів, виразність тембрових барв багатьох хорових та оркестрових партитур. У процесі спільних занять з педагогом у диригентських класах в ряді випадків можна підвищити емоційний тонус студента-диригента у виконавському процесі, «заразити» його своєю емоційністю, експресією, звертаючи увагу на глибину виражених композитором почуттів у творах романтичного плану. Для цього потрібно включити в репертуар твори з яскраво вираженим емоційним початком. При цьому педагогу необхідно враховувати тип темпераменту студента, контролювати не тільки недостатність емоційних проявів за диригентським пультом, але й надмірну експресивність, що приводить до манірності, зайвої екзальтації у виконанні творів студентом-диригентом.

Вольові особистісні якості допомагають диригенту при спільній творчій роботі з хором та оркестром уміло управляти темпо-ритмом і його модифікаціями. Вони дозволяють йому втілити свої музичні задуми та ідеї в реальному хоровому та оркестровому звучанні, домогтися необхідних штрихів, нюансів, динаміки, досягти високого художнього рівня співу хору та гри оркестру на репетиціях, концертах, гастролях.

До факторів, що стимулюють розвиток вольових диригентських якостей, відносяться: рішучість, наполегливість, самостійність, витримка, цілеспрямованість, ініціативність, організованість, самовладання, дисциплінованість і ретельність у навчанні, заняттях, на репетиціях з хором та оркестром. До факторів, що негативно впливають на розвиток вольових якостей диригентів, можна віднести: неправильний розподіл часу на навчальні дисципліни, відсутність терпіння, старанності при вивченні хорових та оркестрових

партитур, несамотійність, неорганізованість при виконанні будь-яких музичних завдань, несерйозне ставлення до обраної професії диригента, труднощі в освоєнні окремих музичних дисциплін, погані взаємини в групі, побутові та сімейні труднощі.

Слабкі вольові якості студентів-диригентів можна розвивати декількома шляхами:

– докладним складанням розпорядку дня, планів індивідуальних занять на тиждень, місяць, семестр (з обов'язковою перевіркою педагогом виконання кожного пункту);

– вивченням і виконанням у кожному семестрі музики героїчного плану;

– виконанням музики, яка впродовж тривалого часу звучить у швидкому темпі. Завдання студента – не давати виконавцям прискорювати темп.

Багато особистісних якостей диригента перебувають у взаємозв'язку так само, як і всі виразні засоби музики. Тому не слід спеціально шукати твори «на диригентське мислення», «на волю», «на емоції», тому що в кожному творі необхідно виявлення всіх цих якостей у творчому процесі. Педагог може лише загострити увагу на якому-небудь епізоді, художньому образі виконуваної студентом музики і домогтися відповідних засобів виконання, звернути увагу студента на необхідність прояву в даному фрагменті певних емоцій або вольових якостей. Диригентські вміння дозволяють диригенту швидко налаштувати виконавців на потрібний характер, темп, штрих, нюанс виконуваного твору.

Взаємозв'язок диригентських умінь з професійно значущими якостями керівника хору та оркестру у творчому процесі виявляється в наступному: вольові якості і диригентське мислення проявляються насамперед в управлінні темпо-ритмом і його модифікаціями; диригент проявляє свою емоційність, а також інтелект і волю насамперед в розкритті особливостей фактури і багатства хорових і оркестрових тембрів і нюансів. Важливу роль у виявленні багатства тембрів і динамічної палітри партитури грає мануальна техніка диригента, особливо ліва рука (права управляє темпом) і зміна диригентських позицій; диригентське мислення, інтелект художника-виконавця, а також емоційно-вольові якості керівника хорового та оркестрового колективу і диригента-педагога в першу чергу проявляються у конструюванні музичної форми виконуваних творів.

Висновки. Арсенал засобів сучасної психологічної науки необхідно включати в практику диригентської педагогіки та

виконавства. Це дасть можливість швидше сформуванню у студентів-диригентів професійно значущі якості, професійну спрямованість; відновлювати працездатність у процесі творчої діяльності; вдосконалювати свої емоційно-регуляторні здібності; коригувати психічні процеси на заняттях, репетиціях, концертах; сприяти активізації свого творчого потенціалу як майбутнього керівника хорового та оркестрового колективу і як педагога по класу диригування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – 2-е изд. – СПб.: Издательский дом «Питер», 2001. – 263 с.
2. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири / Г. О. Балл // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи – К.: ВІПОЛ, 2000. – С. 134–157.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Наук.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Выготский Л. С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции / Под ред. В. И. Иванова и И. В. Пепкова / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1997. – 416 с.
5. Ержемский Г. Л. Психология дирижирования / Г. Л. Ержемский. – М.: Музыка, 1988. – 79 с.
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология: Учебник для ВУЗов. – М.: Логос, 2001. – 384 с.
7. Зязюн І. А. Освітні парадигми і педагогічні технології в контексті філософської освіти // *Образование без границ*. – 2002. – №2. – С. 19–26.
8. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая культура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1967. – 183 с.
9. Кулоткин Ю. Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя / Ю. Н. Кулоткин // *Вопросы психологии*. – 1986. – №2. – С. 21–30.
10. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
12. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: Навч. посіб. – К.: Видав. центр «Просвіта», 2000. – 368 с.
13. Пазовский А. М. Записки дирижера. Дирижер и певец / А. М. Пазовский. – М.: Музыка, 1966. – 555 с.
14. Ражников В. Г. Динамика художественного сознания в музыкальном обучении / В. Г. Ражников: Дисс. докт. психол. наук. – М., 1993. – С. 1–70.
15. Сисоева С. О. Підготовка вчителя до формування творчої самостійної особистості учня / С. О. Сисоева. – К.: Поліграф книга, 1996. – 406 с.
16. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М.: Академия, 2001. – 271 с.

17. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов // Избр. труды: В 2 т. – Т. I. – М.: Педагогика, 1985.

18. Чернилевский Д. В., Морозов А. В. Креативная педагогика и психология: Учеб. пособие для вузов. – М.: МГТА, 2001. – 301 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Шевченко Інга Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості професійної підготовки студентів мистецьких факультетів педагогічних вищих навчальних закладів у рамках сучасної гуманітарно-культурологічної парадигми.

Бродський Геннадій Леонідович – заслужений працівник культури України, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості оркестрової роботи як форми організації професійно-педагогічної діяльності студентів мистецького факультету.